

A személyiség fogalma. A személyiség struktúrája, különböző aspektusai.

A személyiség eredete: persona latin eredetű szóból származik, ami maszkot jelent. Mai értelmében Goethe használta először.

A személyiség legelső pszichológiai kutatója Wilhelm Stern volt. Stern óta a személyiség alapvető kritériumának az „én” felismerését, vagyis azt a képességét tekintjük, amivel az egyén el tudja határolni magát a környezetétől. Személyisége csak az embernek van.

Stern szerint a személyiség többalakú, vagy sokoldalú dinamikus egység. Lényege: a külvilágtól önmagát elhatárolni képes sokoldalú egység, amelyre jellemző e sokféleség organizációja, egységbefoglalása.

A személyiség lélektan alapvetően azzal foglalkozik, hogy milyen szerepet játszanak a külső és belső tényezők a személyiség kialakulásában.

Gordon W. Allport személyiség meghatározása:

A személyiség azoknak a pszichofizikai rendszereknek és másfajta diszpozícióknak az egyénen belüli dinamikus organizációja, amely rendszerek meghatározzák egyedülálló alkalmazkodását a környezethez.

Rubinstein: Általános, különös és egyedi sajátosságok egy emberben integrálódott egysége.

A személyiség determinálható:

- I. Biológiai determináltság: nem szerint életkor szerint, endokrin rendszer szerint, idegrendszer differenciáltsága szerint
- II. Társadalmi determináltság: az egyén miként látja szerepét, milyen motivációkkal, érzelmekkel fordul mások felé, milyen hatással van rá a társadalom, az ellenkező nemhez való viszonya.

Személyiség lélektani nézőpontok

Diszpozicionális:

Azon feltételezésen alapul, hogy az emberek viszonylag stabil hajlamokkal (diszpozíciókkal) rendelkeznek, melyek a legkülönbözőbb helyzetekben nyilvánulnak meg. Ezek mélyen beágyazódnak a személyiségbe. Tartós jellemzők rendszerével azonos. Vannak, akik azt hangsúlyozzák, hogy a motiváción keresztül fejtik ki hatásukat a diszpozíciók.

Biológiai:

Az emberek biológiai teremtmények. A személyiség genetikai megalapozottságú, tehát a diszpozíciók öröklődnek. Vannak, akik azt mondják, a személyiség megértése egyenlő a test működésének megértésével. Vannak, akik azt mondják, hogy az emberi viselkedés azért alakul ki, mert evolúciós célokat szolgál.

Pszichoanalitikus:

A személyiség nem más, mint a bennünk lévő erők egymással folytatott versengése és küzdelme. E megközelítés fókuszában a belső erők dinamikája áll. Tehát a személyen belül működő, időnként együttműködő, máskor harcban álló erők halmaza.

Neoanalitikus:

A pszichoanalitikus elméletből származik, tehát a közös eredet okán a pszichoanalitikus nézőpont változata. Központi gondolatai az ego-ra és annak fejlődésére vonatkoznak, valamint arra, hogy milyen fontos szerepet játszanak a társas kapcsolatok a személyiségben és annak működésében.

Tanuláseméleti:

Emberképe a viselkedésváltozó. Jellegzetessége, hogy a viselkedés a tapasztalatok hatására változik. A személyiség mindannak az összessége, amit az ember élete során elsajátít.

Fenomenológiai:

Gyökerei két alapgondolatra vezethetők vissza:

- I. Az emberek szubjektív élményvilága fontos értékes értelmes és egyedi. Az egyediség és a létezés belső lényegéhez vezető út feltárása fontos.
- II. Az emberek természetüknél fogva képesek önmaguk tökéletesítésére és a fejlődésre, és a szabad akarat gyakorlása közben mindenki ebbe az irányba terelheti önmagát. A személyiség részben a bennünk lévő egyediség kérdése, részben pedig annak, hogy a személyiség mit akar a benne lakó lehetőségekből kibontakoztatni.

Az ember, mint személyiség, pszichológiai rendszerek organizációja. A személyiség kialakulásában a tapasztalatoknak épp úgy szerepük van, mint a vele született diszpozícióknak (így magának az anatómiai-fiziológiai bázisnak).

Működését két ellentétes folyamatnak, az akkomodációnak és az asszimilációnak az egyensúlya jellemzi. (A szenzoros működés az asszimiláció, a motoros működés az akkomodáció.)

A személyiséget, mint minden élő, jellemzi a szüntelen átalakulás. Nem funkció készen áll elő, hanem a kivételes emberi diszpozíciók talaján, a környezettel való kölcsönhatásban bontakozik ki.

A személyiség szerkezete Kelemen László szerint:

1, A személyiség testi tulajdonságai:

- dinamikus (változásban megnyilvánuló)
- statikus (az adott korra jellemzőkben megnyilvánuló)

2, A személyiség tartalma:

- érdeklődés, ismeret, készség

3, A személyiség képességei:

- értelmi, érzelmi, akarat

4, A személyiség viszonyulásai:

- társakhoz, munkához, tanuláshoz, önmagához

A személyiség szektorai Harsányi István szerint

1. Testi (szomatikus) szektor:

- testi fejlettség
- erőnlét
- tápláltság
- teherbírás
- edzettség

2. Megismerési (intellektuális) szektor:

- ismeretei köre, gazdagsága, mélysége
- felfogásának gyorsasága-lassúsága
- érdeklődésének foka
- figyelme
- fantáziája
- olvasáshoz való viszonya

3. Érzelmi (affektív) szektor

- érzelmi-indulati kiegyensúlyozottsága
- érzelmi reakciói
- jellemző hangulatai
- van-e humorérzéke

4. Akarati (kognitív) szektor

- akaratereje, állóképessége, kitartása
- fegyelmezettség, önuralom
- türelme, szorgalma, aktivitása
- kezdeményezőkézsége
- munkához való viszonya

5. Társadalmi (szituatív) szektor

- magatartás
- erkölcsösség
- másokhoz való viszony
- felelősségtudat
- mások érdekeinek figyelembe vétele

6. Eszmény (ideatív) szektor

- van-e konkrét személy, akit példaképnek tekint
- milyen az értékrendszere
- van-e kialakult életcélja

A személyiség struktúrája

1. Interindividuális struktúra: (A személyiségek közötti kapcsolat)

A személyiség társadalmi kapcsolatai interiorizálódnak és a személyiség belső vonásává válnak, átalakulnak intraindividuális struktúrává.

A társadalmi kapcsolatokban bekövetkező változás esetén szétesés következik be, és ez maga után vonja az intraindividuális struktúra „eltorzulását”, és ez fordítva is igaz.

2. Intraindividuális struktúra.

A, ösztönző rendszer:

- szükségletek
- ösztönök
- vágyak
- törekvések
- beállítódás

B, tájékozódó rendszer (pszichikus alapfolyamatok)

- érzékelés-észlelés
- emlékezés
- képzelet

- gondolkodás
- figyelem
- fogalomrendszer
- képesség
- intelligencia
- C, értékelő rendszer
- értékek
- temperamentumok
- D, végrehajtó rendszer
- tevékenység
- cselekvés
- akarat
- jártasság
- készség

Készségek:

A cselekvésszabályozás alacsonyabb alrendszere, ami kifejezi a hatékony alkalmazkodást a különböző helyzetekhez. (kerékpározás, írás-olvasás, járás, mosakodás, öltözködés, beszéd stb.

A készségek nem születnek velünk, azokat pszichológiai fejlődésünk során, a tanulás révén sajátítjuk el.

Elsajátítás szakaszai:

A, részműveletek megtanulása

- egész sor feltételes reflexet kell kialakítani (írásnál a betűk egyes elemeinek elsajátítása)

B, A részműveletek egyesítése simán gördülő cselekvéssé
(betűk összekapcsolása)

C, a fölösleges mozdulatok és erő kifejtés kiküszöbölése

D, a külső – főleg látási- érzékeléssel való ellenőrzés csökkentése

E, a műveletek különböző változatainak elsajátítása

- a kialakult készségek eleinte még kissé merevek (csak vonalas füzetbe tud írni)
- a készség akkor szilárdul meg, ha különböző helyzetekben gyakoroljuk

Jártasság

A készség teljes kialakulása, amikor már a tanult cselekvés „automatizálódik”, megszilárdul.

- Megkönnyíti valamely más készség kialakulását

A készség jellegű cselekvések képezik az alapját a szokások kialakulásának.

A személyiség megismerésének módszerei

1. Introspekció (önmegfigyelés) és megfigyelés

- Az introspekció segíti a pedagógus önismeretét és önfejlesztését.
- Történhet laboratóriumi körülmények között (mesterséges) vagy megszokott, természetes környezetben.
- Szempontok alapján történik.

2. Kikérdezés (exploráció, anamnézis és esettanulmány)

- A tanuló személyes nézeteinek, gondolkodásmódjának, érzelmi világának, cselekvésének okainak, motívumainak feltárása.

3. Kérdőívek

- Írásban történik.
- Tartalmazhat nyílt, eldöntendő és zárt kérdéseket. (Utóbbinál választási lehetőségekkel.)
- Előnye: rövid idő alatt sok embert lehet vizsgálni.
- Hátránya: benyomáskeltás hiánya, valótlan állíthat, nincs metakommunikatív percepció.

4. Tesztek

- Jelentése: próba.
- Azonos körülmények között teljesítményeket mér.
- Rámutat, mit kell fejleszteni.

5. Kísérlet

- A legobjektívebb módszer.
- Független (amit vizsgálunk) és független (amit beviszünk a kísérletbe, pl.: megvilágítás erőssége, nevelési stílusok) változója van.
- Összehasonlítás végett kísérleti és kontrollcsoport.
- Formái: laboratóriumi, természetes közeg.

6. **Pedagógiai helyzetteremtés**

- Előre megtervezett, átgondolt helyzet szándékos előidézése.
- A kísérleti személyeket nem vonják be.
- Ötvöződik a megfigyeléssel.

7. **A tanuló munkái**

- Dolgozatok, fogalmazások, rajzok, hobbik, feladatok vizsgálata, hiszen ezek mind a tanulóról szólnak.
- Betekintést enged a tanuló érzelmi és gondolatvilágába.

Személyiség típusok

A személyiségnek vannak tartós és konzisztens tulajdonságai, amelyek nagy gyakorisággal járnak együtt más speciális tulajdonságokkal. Ha sikerült valakit valamilyen típusba besorolni, akkor várhatóan bejósolható az illető tulajdonsága is.

Típus és vonás elméletek

■ Epodeklész

Négy típusba sorolta az embereket:

Föld: állhatatos, segítségnyújtó

Víz: szertelen, érzelmeiben stabil

Levegő: képlékeny, érzelemmentes

Tűz: olyan, aki két végén égeti a gyertyát, hatalmas érzelmek, száguldó életvitel

■ Hippokratész-Gallenus vérmérsékleti típusok: ha valamelyik testnedv túlsúlyban van az emberben, az meghatározza jellegzetes viselkedését, és befolyásolja személyiségének alakulását

kolerikus (sárga epe): érzelmei gyorsan keletkeznek, erősek és sokáig fennállnak (pl: Ósalakja a bibliai Káin, aki nem agresszív, hanem indulatos)

szangvinikus (vér): érzelmei gyorsan keletkeznek, erősek, de hamar alábbhagynak (pl:

Az ember tragédiája: Prágai szín: Ádám, Kepler személyében)

melankólikus (fekete epe): érzelmei lassan keletkeznek, gyengék, de tartósak

(„Ősz húrja zsong

Jajong, búsong

A tájon

S ont monoton

Bút konokon

Fájón”)

flegmatikus (nyálka): érzelmei alig keletkeznek, azok is lassan és nem is tartósak (Pl: Petőfi : Pató Pál úr)

■ Sheldon : külső alkat meghatározza a személy jellegzetes viselkedését

Endomorf (kerek, hasi emésztő szervek) nyugodt, kiegyensúlyozott, optimista, víg kedélyű

Ektomorf (sovány, az agy uralma), gondolkodó, kevésbé számítanak az érzelmek, rideg, nem társasági lény

Mezomorf (izmos, testközpontú): agresszív, hirtelen fellépő indulatok és érzelmek, társaságkedvelő

- Kretschmer: azt feltételezte, hogy a testalkat meghatározza, hogy milyen pszichés megbetegedésre hajlamosítható az ember

Piknikus: kerekded, kedélybeteg, pszichózis, hangulati betegség, Leptoszom: nyúlánk, hasadásos elmezavar, gondolkodási zavar, skizofrénia,

Atletikus: izmos, indulati beteg, epilepszia

- Sigmund Freud:

A pszichoanalízis tulajdonképpeni megalapítója. 1856-ban született Freiberg városban. 4 éves korában a családja Bécsbe költözött.

Hisztériás betegek vizsgálata során ismerkedett meg Breuerrel, aki a hipnózis segítségével, katartikus módszer alkalmazásával gyógyította betegeit. Freud azonban fokozatosan áttért a szabad asszociáció módszerére, így alakította ki a pszichoanalízis módszerét.

Freud leírásában a személyiség dinamikus (vagy topológiai) modellje:

Tudatos: az a lelki terület, amelyről pillanatnyilag tudomásunk van.

Tudatelőttés: a normális emlékezetet tartalmazó terület. Ez éppen nem aktuális elemeket tartalmaz, de a tudatos szint által könnyen hozzáférhető.

Tudattalan: Közvetlenül nem hozzáférhető a tudatosság számára. Freud a tudattalant (részben) a szorongásokkal vagy fájdalommal asszociálódott vágyak, érzések, és gondolatok gyűjtőterének tekinti. Ha ezek egyszer a tudattalanba kerültek, többé nem tűnnek el onnan. Folyamatos hatást gyakorolnak a későbbi viselkedésre és a tudatos élményre.

Freud kidolgozta a személyiség strukturális modelljét is, amely kiegészíti az említett dinamikus modellt.

Véleménye szerint a személyiség három összetevőből áll, amely meghatározza a komplex viselkedést:

ID (ösztön én)

A személyiség legősibb része. A személyiség összes öröklött, ösztönös és primitív aspektusát magába foglalja. Az ösztön én teljes egészében tudattalan. Úgy vélte, az összes lelki energia (libidó) az ösztön énből származik. Az ösztön én az úgynevezett örömelvnek megfelelően működik. Az örömelv szerint a szükségleteknek azonnal ki kell elégülniük, mert ellenkező esetben kellemetlen feszültséget okoznak. Az örömelv semmilyen módon nem korlátozza a

kielégülés módját.

Ego (én)

Mivel az ösztön én nem képes megküzdeni az objektív valósággal, ezért a pszichés funkciók másik készlete is kifejlődik, amelyet ének, vagy Egonnak nevez. Az ego-folyamatok arra összpontosulnak, hogy az ösztönén impulzusait hatékonyan, a külvilág követelményeit figyelembe véve elégítsék ki. A legtöbb ego funkció a tudatban és a tudatelőtesben helyezkedik el, de tudattalanul is működhethet.

A valóságelvnek megfelelően működik. E szerint a viselkedésnek a külső világ állapotát kell szemelőt tartania. A valóságelv a viselkedés racionális oldalát képezi. Az ének nincs erkölcsi érzéke., arra törekszik, hogy a dolgok a lehető legjobban menjenek a valóság adott korlátai között.

Szuperego (felettes én)

A szülői, társadalmi erkölcs beépülése a viselkedésbe. Azt dönti el, hogy mi helyes és mi helytelen.

Freud elméletében a gyermekkori fixációk, felnőttkori tipikus viselkedésformákat eredményeznek, amely szerint a következő típusokat határozta meg:

Orális fixáció esetén kialakuló személyiségvonások:

- pesszimizmus-optimizmus
- bizalom-bizalmatlanság
- hiszékenység
- féltékenység

Fogzás időszaka: Freud orál-szadisztikus időszaknak nevezi. A harapás jelent neki örömet.

Ez az időszak határozza meg, hogy később ki lesz verbálisan agresszív és ki lesz hajlamos harapós megjegyzéseket tenni a beszélgetés során

- szarkazmus
- függőség több szinten: dependencia, evés, ivás, dohányzás, drog, körömrágás
- káromkodás
- verbális agresszió

- bőbeszédű
- erősen motivált mások közelségének, és szimpátiájának elnyerésére,

Anális fixáció esetén kialakuló személyiségvonások:

- anális kiürítő:
  - rendetlen
  - kegyetlen
  - pusztításra, nyílt ellenszegülésre hajlamos
- anális visszatartó:
  - fösvény
  - konok, merev személyiség
  - rend és tisztaság szeretet,
  - fukarság

Fallikus fixáció esetén kialakuló személyiségvonások:

- agresszív szexualitás
  - perverziók
  - homoszexualitás
  - karrier törekvés
  - impotencia
  - kacérság, csábítás szexuális aktus nélkül
- Jung meghaladta Freud személyiségmodelljét. Freudnál a tudattalan a lesüllyesztett, elfojtott pszichikus elemek „szeméttárolója. Jungnál a tudattalan kollektív, kiegyensúlyozó, a realitás tiszteletben tartására intő, de a felsőbbrendű emberi célok irányába mutató vezérlő tendenciái is vannak. *A tudattalan szerkezete:*
- A személyes tudattalan: amit az egyén átél, de a tudattalantól valamilyen okból kihullott, vagy kiszorult.
  - A kollektív (egyetemes) tudattalan: az emberiségnek az őskézdet óta lecsapódott típusok reagálási módjait képviselik. (Archetípusok (ősképek): árnyék, animus, anima).
- Jung az emberekhez, a közösséghez való viszony alapján, alapvetően 2 típusba sorolja az embereket
- Extrovertált: társaságkedvelő, nagyobb társaságban érzi jól magát, szeret reflektorfénybe kerülni, a magány szinte fájdalmat okoz neki

- Introvertált: a magányt, egyedüllétet és az elmélyülést kedveli, társaságban kellemetlenül érzi magát, nem szeret nyilvánosság előtt szerepelni

A tudatosság elméletében, a pszichének egy kis része az, amit az egyén aktívan érez, mint önmaga tartalmát. Minden egyéb folyamat a tudattalan körébe tartozik. A tudatos én által irányított négy fő funkciót különít el, amelyek akár a tudatos, akár a tudattalan szférában végbemehetnek. (példa: Milyennek tartod ezt a tanárnőt?)

1. Gondolkodás: tárgyakkal, eseményeknek, vagy azok csoportjainak lelki képmásai, és azok viszonylatai között fogalmi kapcsolatot létesít.(Pl: „Úgy látszik sokkal jobban érdeklődik diákjai iránt, mint az öreg Jones. Sokkal dinamikusabban viszonyul a lelki szempontokhoz is. Azt hiszem a lélektannak, mind szubjektív, mind viselkedésbeli vonatkozásait képes áttekinteni.”)
2. Érzés: Kiértékelés: tetszés, vagy nem tetszés.(PL: „, Oh! Ki nem állhatom. Gyűlölöm, ahogy beszél. Kutya sem veszi az embert. Azt hiszem, az ilyenek nem szabadna tanítania. Az ilyenek engem hidegen hagynak.”)
3. Érzékelés: Fizikai érzéletek továbbítása a percepció felé, pusztán felfogása a külvilágnak. (PL: „Világosan beszél, jól öltözködik, fiatal, jó alakú. Nem hiszem, hogy az ő rangsorában túlságosan elől állnék.”)
4. Intuíció: sejtés, homályos előérzet, belső élmény. (PL: Csakugyan van benne valami, vannak elképzelései. Nagyon kíváncsi vagyok rá. Azt hiszem, hihetetlenül sokat fogok nála tanulni.)

Ezek alapján örökletes adottságok, azonban tőlünk függ, életünk során melyiket mennyire műveljük ki. A személyiség teljes kibontakozásához szükséges, hogy mindegyiket egyaránt műveljük.

Jung szerint a psziché önszabályozó rendszer. A tudattalan őseredetien adott, melyből a tudatos az egyedi élet során megszületik.

A személyiség külső burkát, amelynek szeretnénk lenni, perszónának, szerepszemélynek nevezi. Személyiségünket szereprepertoároknak tekinthetjük, mely fiatal korunk óta velünk együtt fejlődik. Perszónánk a 4 funkció közül a domináns funkciónk területén a legfejlettebb. A perszóna mögött van a tudatos énünk. Jung az én kialakulásának kollektív emberi, archetipikus voltát emeli ki:

- gyermekkori függő ént környezete irányítja és azokban átveszi a környezet világvilágképét.
- Serdülőkorban megindul a környezet által képviselt nézetek kritikus felülvizsgálata. A serdülőkorban a tudattalantól egyre inkább kiemelkedő, még

nem stabil „rész én”-ekből áll össze az önálló én (önmagam)----- kialakul az önálló világgép, értékrend.

- Az érett felnőtt én mintegy berendezkedik a személyiségben----- kialakul a perszóna és az elutasított árnyék személyiség.

Az árnyék mind az amilyenek nem szeretnék lenni, de bennünk él, a tudattalanunkban lakozik. A tudattalan további mélységében található az ősi közös emberi örökséget magában hordozó kollektív tudattalan. Itt működnek az *archetípusok*, a potenciális működési minták.

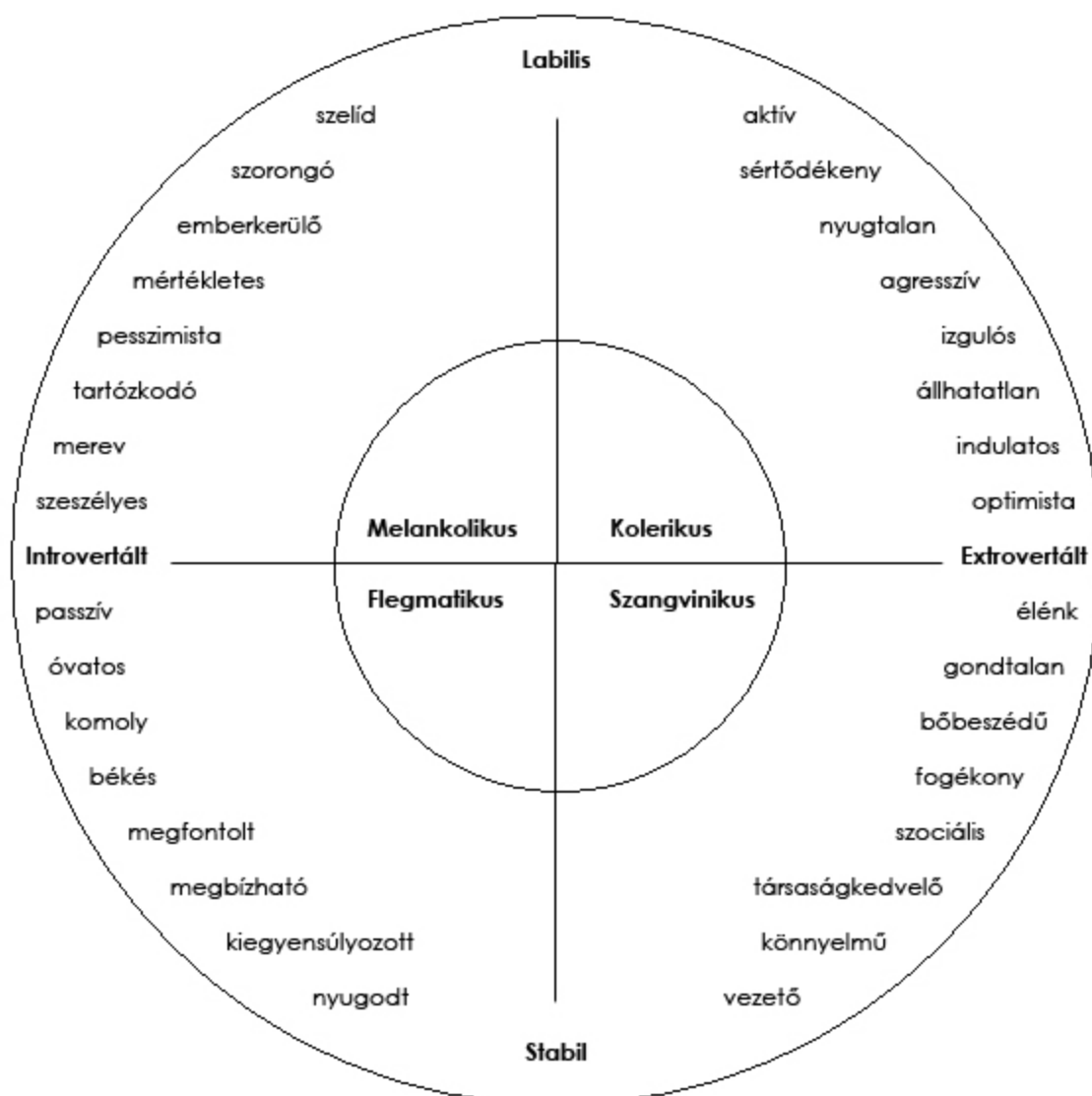
A kollektív tudattalan, olyan élmények tárháza, amelyek eddig még sohasem voltak tudatosak. „Öröklött”, minden embertudattalanjának ősi tartalmai. Ezek jellemzők a fajra. A faji tudattalan tartalmak: mint ösztönös akciók, reakciók, illetve folyamatok tükröződései. Ezek az őstípusok: Nagy energiatöltettel rendelkeznek. Ilyenek: újjászületés, a hős, az Isten, a bölcs öregember, az egység, az önmagam (Self), árnyék, az én, a személy, az anima, animus. Ezek nagyon fontosak az önmagam kialakulásában. Megjelenhetnek az álmokban.

Álom: Jung szerint a tudattalan okosabb bölcsőbb, mint a tudat. Sok álom a figyelmeztetés képét hordozza. Jung szerint a tudattalan sokszor olyasmiket állít, ami egy, a mi szokványos intelligenciánknál magasabb értelem jelenlétét demonstrálja

Komplexus elmélete pszichopatológiai dinamikájának központi kérdése. Egy-egy komplexus az ideák magas energiatöltésű magját alkotja. Lehet erős, gyenge, attól függően hány eszme társul vele. Ha valakinek erős komplexusa van, tele van a feje a vele, kapcsolatos gondolatokkal. Pl.: Anya-komplexus: mindig anyjára gondol, társaságban tesz valami megjegyzést, ami az anyjára vonatkozik, oda nem illően.

- Eysenc, a Jung-féle extravertió-introvertiό "felturbózzott" változatát készítette el, kiegészítve a stabilitás (kiegyensúlyozottság) és labilitás (bizonytalanság, ingatagság) dimenzióival:

Eysenck személyiségfaktorai

Forrás: ATKINSON, R.L. - ATKINSON, R.C. - SMITH, E.E. - BEM, D.J.: Pszichológia. Osiris, Budapest, 1995. 391.old.

- Szondi Lipót: (1893.március 11.) Freud tanítványa. Szerinte az ember sorsát ösztönei döntik el, ezeket magával hozza a világra, őseitől örökl. Az ember nem véletlen, hanem határozott terv szerint születik és éli le életét. Négy ösztöntengelyt különböztet meg:
  - szexuális ösztöncör: Személyes és kollektív érzelmek szükséglete,
  - a meglepni akarás ösztöncöre (paroxizmális ösztön): Hajlam a jóra és a gonoszra, az exhibicionizmusra és a rejtőzködésre,
  - „ÉN” ösztöncör: énbeszűkítés-énkitágítás,
  - Társas ösztöncör: szereplési vágy, megkapaszkodási ösztön
- Pavlov: Az idegrendszer két alapfolyamatának személyen belüli szerveződése

határozza meg, hogy a személy mely típusba sorolható. A két alapfolyamat a gátlás és az ingerlés. Tulajdonképpen megegyezik a Hipokrateszi felosztással

- élénk típus: szangvinikus
- féktelen típus: kolerikus
- nyugodt típus: flegmatikus
- gyenge típus: melankólikus

■ Big Five: A mai pszichológiai értékelések vonáselméleti megközelítése az alábbi területeket veszik nagytípus alá. Ezek a területek azonban népcsoportonként változhatnak:

- Extraverzió: visszahúzó, gátlásos, vagy kifelé forduló, bőbeszédű
- Barátságosság: érzelmileg hideg, ellenséges vagy jó természetű, szeretetre méltó
- Lelkiismeretesség: megbízhatatlan, hanyag, vagy megbízható, lelkiismeretes
- Emócionális, vagy neurocitás: nyugodt, magában biztos, vagy bizonytalan sérülékeny
- Intellektus vagy nyitottság a tapasztalatra: konzervatív, konvencionális vagy kíváncsi, kreatív, új tapasztalatokra nyitott

Irodalom

Allport G. W. 1980 **A személyiség alakulása.** Budapest: Gondolat

Allport G. W. 1955 **Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality.** New Haven, London: Yale University Press

Benedek I. 1947, 1987 **Az ösztönök világa.** Budapest: Minerva

Buda B. 1986 **A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája.** Budapest: Tankönyvkiadó

Charles S. Carver- Michael F. Scheier. 1998 **Személyiségpszichológia.** Budapest: Osiris

Csányi V. 1999 **Az emberi természet.** Budapest: Vince Kiadó

Dobzhansky Th. 1985 **Örökletes változatosság és emberi egyenlőség: Tények és tévhitek az öröklés és a nevelés vitájában.** Bukarest: Kriterion

Erikson E. H. 1968 **Identity: Youth and Crisis.** London: Faber

Hewstone M. et al. eds. 1997 **Szociálpszichológia európai szemszögből.** Budapest: Közgazdasági

- Horváth Gy. 1978 **Személyiség és öntevékenység.** Budapest: Tankönyvkiadó
- Jankowski K. 1979 **Pszichiátria és humánnum.** Budapest: Gondolat
- LeDoux J. 1996 **The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life.** New York: Simon, Schuster
- Lorenz K. 1997 **Ember voltunk hanyatlása.** Budapest: Cartafilus
- Magyar Beck I. 1988 **A tehetség mint meghasonlás.** Budapest: Tankönyvkiadó
- Mead G. H. 1973 **A pszichikum, az én és a társadalom.** Budapest: Gondolat
- Moody R. A. 1983 **Élet az élet után.** Budapest: Ecclesia Kiadó
- Pataki F. szerk. 1976 **Pedagógiai szociálpszichológia.** Budapest: Gondolat
- Popper R. K., Eccles, J. C. 1977 **The Self and Its Brain.** Berlin etc.: Springer
- Rita L. Atkinson-Richard C. Atkinson- Edward E Smith-Daryl J. Bem 1995. **Pszichológia.** Budapest: Osiris-Századvég
- Somlai P. 1997 **Szocializáció: A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata.** Budapest: Corvina